

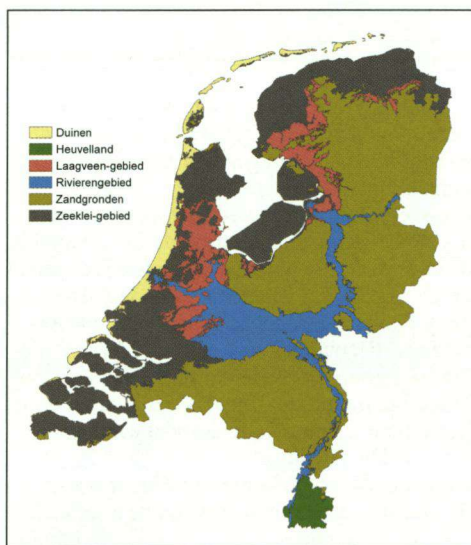
Regionale verschillen in trends van de Huiszwaluw in Nederland in de periode 1989-2011

Joost van Bruggen

Sinds 1989 vindt in ons land landelijke monitoring van de broedpopulatie van de Huiszwaluw plaats. Deze monitoring werd in 1989-2000 verzorgd door Herman Leys en Dick Jonkers (Leys & Jonkers 1991). In 2000 is de organisatie overgedragen aan Sovon en maakt deze deel uit van de landelijke kolonievogeltellingen, onderdeel van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (Van Dijk & Boele 2011). Huiszwaluwen worden geteld in een steekproef van vaste telgebieden. Deze telgebieden zijn vaak ter grootte van een kwartblok (2,5 x 2,5 km, ofwel 625 ha). De variatie in de omvang van de telgebieden is echter groot en loopt uiteen van vestigingen aan één gebouw of een aantal gebouwen in een straat tot complete overzichten van hele dorpen of polders. Alle telgegevens zijn opgenomen in een database, inclusief geografische informatie over de telgebieden. In deze bijdrage wordt de aantalsontwikkeling geschetst vanaf 1989, waarbij wordt ingezoomd op verschillen tussen regio's (Figuur 1). De aantalsontwikkeling wordt uitgedrukt in indexcijfers die worden berekend met het programma TRIM (Boele et al. 2013). De aantallen in het jaar 1990 worden daarbij gebruikt als referentiejaar, waarbij de index op 100 wordt gesteld.

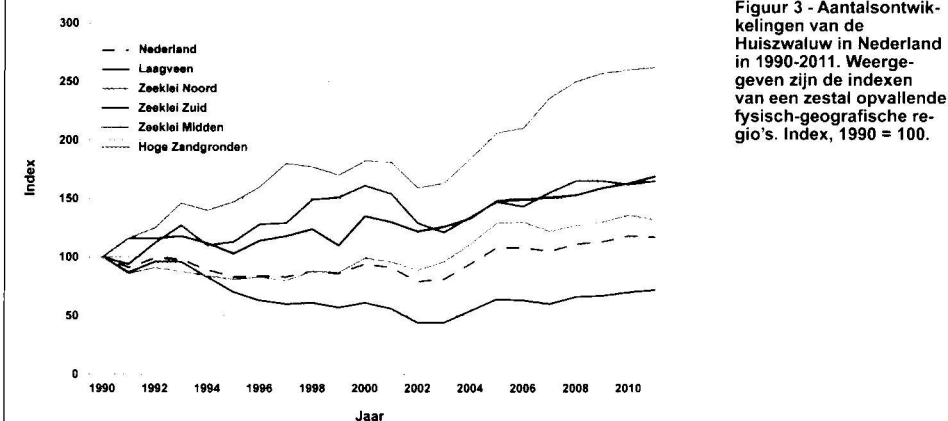
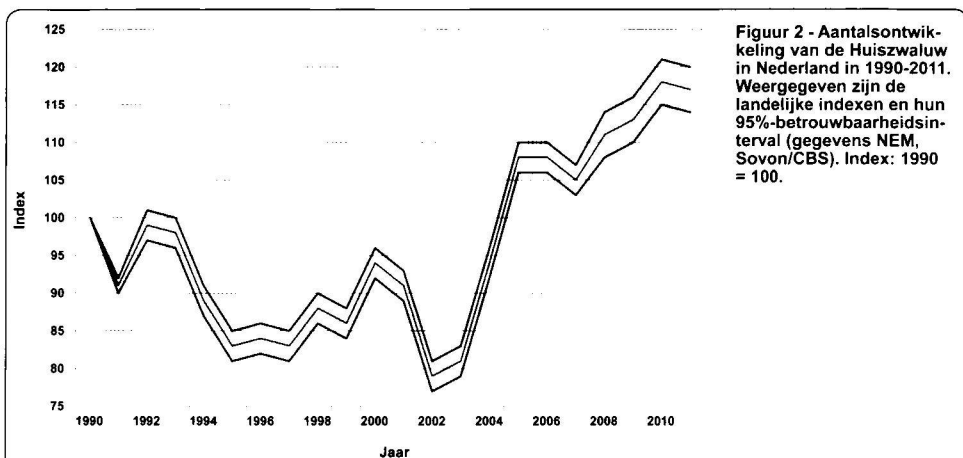
Periode 1989-2000

Dankzij de inspanningen van Dick Jonkers en Herman Leys kan al vanaf 1989 een beeld geschetst worden van de aantalsontwikkeling. In vergelijking met telwerk georganiseerd

Figuur 1 - Indeling van Nederland in fysisch-geografische regio's die worden gebruikt voor het beschrijven van de aantalsontwikkeling van de Huiszwaluw.

door Jules Philippona in 1966-'69 (Philippona 1974) was de stand toen al afgenomen met ten minste 60% (zie Van Dijk in dit nummer). Het monitoringonderzoek in de periode 1989-2000 gaf een lichte daling van de landelijke aantallen te zien (Figuur 2). Waarschijnlijk was deze dalende trend al in de jaren zeventig in gang gezet (Van Dijk in dit nummer). Niet overal in Nederland werden echter negatieve trends waargenomen. In de kleigebieden van Noord-Nederland vond vanaf 1990 een toename plaats, terwijl in de kleigebieden langs de Grote Rivieren en in de zuidwestelijke Delta afname de toon zette. De afname op de zanden lössgronden in Noord-Brabant en Limburg loopt vrijwel parallel aan de landelijk trend in deze periode (Leys 2002), zie Figuur 3. Jaren waarin op landelijke schaal sprake was van (licht) herstel in deze periode waren 1992, 1998 en 2000. In de andere jaren liepen de aantallen terug, waarbij met name de inzinkingen in 1991, 1994 en 2002 opvallen. Oorzaken van de veranderingen zijn met de informatie uit de tellingen moeilijk af te leiden. In het artikel van Arend van Dijk (in dit nummer) worden al enkele oorzaken genoemd die (mede) ten grondslag liggen aan de achteruitgang in de jaren zeventig en tachtig. Genoemd worden onder meer het ontbreken

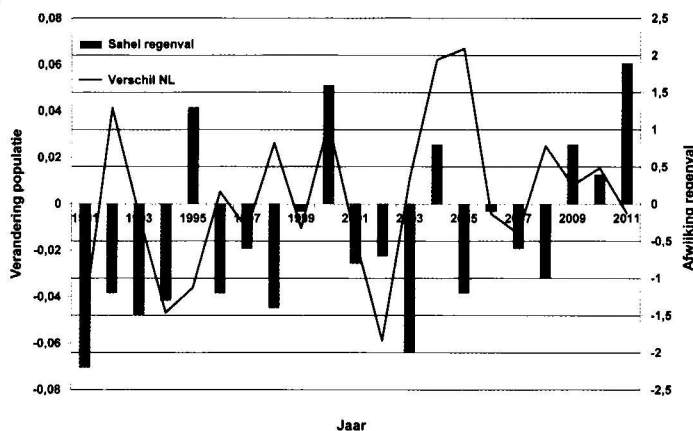
van geschikt nestmateriaal in stedelijk gebied, het afsteken van nesten vanwege overlast, het schilderen van overstekken in donkere kleuren en de verslechterende voedselsituatie rondom de broedlocaties, al dan niet in

samenhang met luchtverontreiniging. Naast deze mogelijke oorzaken, waarvan de oorsprong in Nederland gezocht moet worden, kunnen omstandigheden tijdens de trek en in het overwinteringsgebied meespelen. Langdurige en grootschalige droogte in de Sahel in de jaren tachtig en negentig heeft effect gehad op de overleving van verschillende Afrika-gangers, waaronder Purperreiger, Oeverzwaluw, Rietzanger en Grasmus (Zwarts et al. 2009). Droogteperiodes werden gevolgd door krachtige populatie-afnames, natte jaren door herstellende aantallen. Geldt dat echter ook voor de Huiszwaluw?

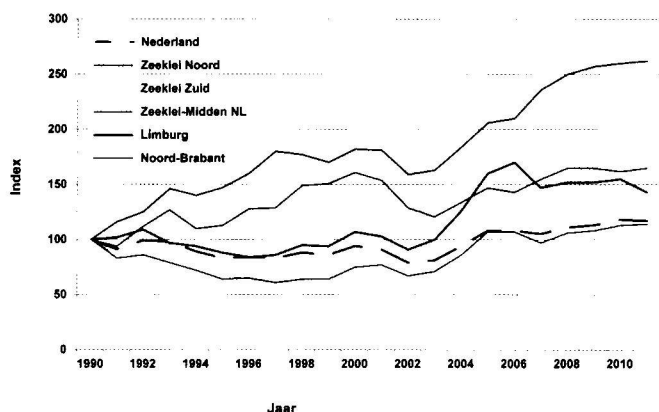
Op het eerste gezicht niet. In Figuur 4 zijn de neerslagcijfers in de Sahelzone afgebeeld (afwijking ten opzichte van langjarige gemiddelden) in combinatie met de jaar-op-jaarveranderingen bij de Nederlandse Huiszwaluwen. Uit deze figuur is geen oorzakelijk

In geschikte gebieden zitten de nesten in een kolonie soms heel dicht op elkaar.
Foto: Wim Smeets.

Figuur 4 - Vergelijking tussen Sahel-regenval in voorgaande winter (afwijking ten opzichte van langjarig gemiddelde; naar Zwarts et al. 2009) en de verandering in de Nederlandse populatie in het navolgende broedseizoen.

Figuur 5 - Aantalsontwikkeling van de Huiszwaluw in Nederland in de periode 1990-2011, uitgesplitst naar vijf verschillende fysisch-geografische regio's (gegevens NEM, Sovon/CBS). Index, 1990 = 100.

verband te leggen tussen droge Sahel-jaren en afgenomen kolonies in het daarop volgende broedseizoen.

Dit komt overeen met de Europa-brede analyse van Zwarts et al. (2009). De mate van belangrijkheid van de Sahel voor Afrika-gangers wordt door hen uitgedrukt in cijfers, variërend van 1 (onbelangrijk) tot 7 (groot). De Huiszwaluw zit daarbij in schaal 3 en wordt dus geacht niet bijzonder gevoelig te zijn voor de situatie in de Sahel. Toch zal het oversteken van ruim tweeduizend kilometer woestijn, van de kust van Noord-Afrika tot in de Sahelzone, grote risico's met zich meebrengen. Wanneer de situatie in de Sahel erg droog is, wordt de afstand tot tropisch Afrika, het overwinteringsgebied, nog groter. Probleem hierbij is dat niemand precies weet waar de soort precies overwintert. Er wordt wel aangenomen dat Huiszwaluwen, net als

Gierzwaluwen, dag en nacht zeer hoog in de lucht doorbrengen en een enorm groot deel van tropisch Afrika bestrijken (Cramp 1988). Dit wordt deels verklaard door het gegeven dat – bijzondere situaties daargelaten – nergens in Afrika grote groepen Huiszwaluwen worden waargenomen, terwijl er miljoenen moeten overwinteren.

De periode 2001-'11

Was er in de jaren negentig op landelijke schaal sprake van een langjarige matige afname, in de periode 2001-'11 veranderde dit in positieve zin. Interessant genoeg vertonen de regionale trends vóór 2001 grotere verschillen dan daarna. Dit suggereert dat de ontwikkelingen sinds 2001 sterker gestuurd worden door algemeen optredende effecten dan in de periode daarvoor.

De gehele periode 2001-2011 overziende kon in alle provincies winst worden geboekt. De grootste successen werden gevierd in het noorden, met in Groningen en Friesland een toename van rond 7%. De minste vooruitgang werd geconstateerd in Gelderland, met een toename van ruim 1%. In alle andere provincies was er sprake van een matige toename van 2 tot bijna 6%.

Die opmars begon niet meteen. In 2001 en 2002 zette de eerder gesignaleerde achteruitgang nog door en in 2002 werd zelfs een voorlopig dieptepunt in de stand vastgesteld op een niveau dat nog lager lag dan een eerder dieptepunt in 1997. De afname ten opzichte van het voorgaande jaar (14%) was groter dan in jaren was voorgekomen. De oorzaak van deze plotselinge afname, die in het gehele land optrad, moet liggen in een grootschalig fenomeen dat misschien buiten Nederland plaatsvond tijdens trek of overwintering.

In 2004 keerde het tij en na veertien jaren van achteruitgang werd voor het eerst weer een indexcijfer berekend dat hoger lag dan het startjaar 1990 (index = 100). Landelijk schoot de index met 12% omhoog, waarmee de verliezen vanaf 1990 grotendeels werden weggewerkt. In bepaalde regio's kwam de stand zelfs hoger uit dan aan het begin van de tellingen (Figuur 5). De opleving viel vooral

Aquarel: Henk van Bork.

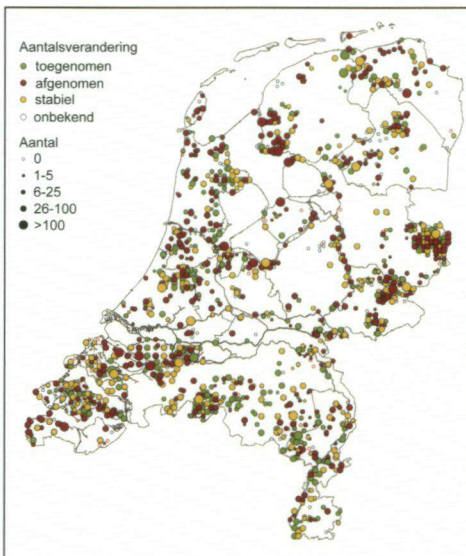
op in de kleigebieden van Noord-Nederland en – in iets mindere mate – op de Hoge Zandgronden. De toename was het minst op de kleigronden in Zuid-Holland en Zeeland en in de Laagveengebieden. In geen enkele regio vond afname plaats!

In 2005-'09 werd de positieve tendens voortgezet, alleen onderbroken in 2007. Landelijk ging het maar om een kleine terugval met luttele 3%, maar er waren wederom regioverschillen. De afname was het sterkst in Gelderland, Noord-Brabant en Limburg. In Groningen en Friesland, daarentegen, namen de aantallen toe met 8-10% en in Flevoland zelfs met 30%.

In 2010 was er opnieuw sprake van verdere lichte groei (landelijk 3,7%) en daarmee werd met een indexwaarde van 113 de hoogste stand bereikt sinds de start van de monitoring in 1989. Opmerkelijk was dat Utrecht hierbij als enige provincie een negatief beeld liet zien. Binnen een steekproef van 54 Utrechtse kolonies waren er 32 met een negatief resultaat. De meeste groei in 2010 werd vastgesteld in Noord-Holland (8,8%) en Zuid-Holland (8,6%).

Het jaar 2011 – het meest recente jaar waarvan indexcijfers beschikbaar zijn – maakte in vergelijking met het topjaar 2010 een pas op de plaats.

Over de hele periode 1990-2011 bezien zette eerst een flinke afname in tot het dieptepunt in 2002; het landelijke populatieniveau was toen 24% lager dan in 1990. Vervolgens registreerden we weer een aanzienlijke toename tot een voorlopig hoogtepunt in 2010; in dat

Figuur 6 - Verspreiding van de huiszwaluwkolonies in 2012 en de aantalsverandering ten opzichte van het jaar 2011 in drie categorieën (van sommige locaties zijn geen gegevens van 2012 bekend en er kan dus niet worden opgegeven of daar sprake is van toe- of afname).

Huiswaluwen verzamelen
nestmateriaal.
Foto: Wim Smeets.

jaar kwamen de landelijke aantallen 13% hoger uit dan in 1990. De recente licht toegenomen stand stemt hoopvol en is misschien een eerste stap op weg naar gedeeltelijk herstel van de populatie zoals we die hadden in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw.

Voortgaande monitoring

Dankzij de start van gecoördineerde huiszwaluw tellingen door Herman Leys en Dick Jonkers in 1989 beschikken we nu over een fraaie telreeks van 23 jaren. Sovon blijft de Huiszwaluwen op de voet volgen en daarbij is de enorme en vaak ook jarenlange inbreng van tellers onontbeerlijk. Veel dank is verschuldigd aan alle huidige en vroegere tellers. Landelijke monitoring van de Huiszwaluw valt of staat met een goede verdeling van telgebieden over de verschillende regio's,

waarbij zowel gebieden met veel als weinig zwaluwen worden meegenomen. In het laatst verschenen landelijke broedvogelrapport van Sovon (Boele et al. 2013) is een kaart opgenomen met getelde kolonies, die inzicht geeft in goed en minder goed getelde regio's. Voor versterking van de landelijke dekking ontvangen we graag extra telgegevens van de Waddeneilanden, Midden- en Oost-Friesland, Zuidoost-Drenthe, Salland, de Noordoostpolder, Gelderse Vallei, Noordelijke Veluwe, het westelijke deel van de Grote Rivieren en westelijk Noord-Brabant.

Met dank aan Chris van Turnhout (Sovon) voor de statistische ondersteuning en Arend van Dijk voor zijn commentaar.

■ J. van Bruggen, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen.

LITERATUUR:

- Boele, A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.-W. Vergeer & C. Plate (2013): Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Dijk, A.J. van A. & A. Boele (2011): Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Cramp, S. (red.) (1988): The Birds of the Western Palearctic, Vol. V. Oxford University Press, Oxford.
- Dijk, A.J. van, F. Hustings, H. Sierdsema & T. Verstrael (1996): Sovon Broedvogelverslag 1993. Sovon-monitoringrapport 1996/02. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Leys, H.N. & D.A. Jonkers (1991): Inventarisatie van de Huiszwaluw in 1989 en 1990 in Nederland. *het Vogeljaar* 39(2):61-67.
- Philippson, J. (1974): De Huiszwaluw – *Delichon urbicum*. Aantallen en verspreiding in Nederland. *De Levensde Natuur* 77:34-43.
- Leys, H.N. (1995): Inventarisatie van de huiszwaluw en oeverzwaluw, verslag 1994. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Leys, H.N. (2002): Huiszwaluw *Delichon urbicum*. Bladz. 318-319 in: **Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000.** Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Zwarts, L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga (2009): Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist.